

Тетяна Гончарук, д.ф.н., доцент, завідувач кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету.

Михайлина Шумка, к.ф.н, доцент кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету

Рефлексія феномену грошей

Із розширенням дослідницького філософського поля все актуальнішим для українського дискурсу стає така соціально-філософська проблематика, як філософія господарства в цілому та її конкретні аспекти. У межах цієї статті зупинимось на деяких з них, зокрема тих, що стосуються філософії грошей.

Аналіз літератури, присвячений цій проблематиці показує, що вона неоднозначно оцінюється науковцями, увага акцентується на різних аспектах цього феномена як позитивних, так і негативних [1],[2],[3],[4],[5],[6] та ін.

У сучасному світі немає більшої сили, аніж гроші. За їхньою допомогою розпочинається і забезпечується добробут всіх країн і регіонів. У той же час завдяки грошам люди створюють свої геніальні винаходи, здійснюють подвиги, відкривають нові землі та підкорюють нові світи.

Гроші є одним із найунікальніших досягнень людства. Їх значення в історії розвитку народів постійно зростало. Саме завдяки їм було створено сучасну фінансову цивілізацію, в якій роль грошей стала визначальною. П'ятдесят - сто років тому ще існували такі соціальні групи, які не знали грошей або обмежено їх використовували у своєму житті. На рубежі ХХ-ХХІ ст. – період повного і тотального заповнення грішми всього суспільства. У сучасному світі людина не може обійтися без грошей так само, як без води, повітря та їжі. Сьогодні, людина, яка не має грошей, приречена на швидку смерть: вона може ходити містом, заходити в магазин, які переповнені продуктами харчування, і помирати від голоду, якщо в неї немає грошей. Навіть пустеля, яка «залита» грішми, розквітне і перетвориться в райське місце. І навпаки, найкращий для життя куточок, позбавлений грошей перетвориться на місце страждань.

То що ж таке гроші?

Відомі вчені А. Сміт та К. Маркс вважали їх особливим товаром, що обмінюється на інший товар. Таке розуміння грошей були виправданими, так як в їх якості використовувався матеріальний продукт, для виготовлення якого затрачалася праця та різні ресурси; тоді гроші були «золотими».

Гроші втратили свою товарну природу, коли товарні гроші у вигляді золотих монет поступилися паперовим грошам, які не мають внутрішньої вартості. Їх вартість або купівельна спроможність значно перевищує витрати на їх виробництво. Сьогодні гроші в основному перетворюються на число в спеціальних банках даних. При цьому, щоб створити, тримати або переказати десять або мільйон грошових одиниць, потрібні однакові матеріальні затрати. Отже, товарний характер сучасних паперових, а тим більше електронних грошей втрачений.

Якщо у часи А. Сміта та К. Маркса вихідною і центральною серед грошових функцій була – міра вартості, а головним призначенням – посередництво між обміном одного товару на інший, то сьогодні відбувається модернізація грошових функцій. На кожному історичному етапі розвитку грошових відносин формується специфічна сукупність і механізм взаємодії функцій грошей. Ці функції втрачають прямий зв'язок з мірою вартості. Таким чином, розуміння грошей з позиції «товарної теорії грошей» повністю себе вичерпало.

Проте і в сучасному суспільстві гроші деколи можуть виступати в якості товару: нафта, комп'ютери, земля і навіть кохання. Але хіба розуміння товарної функції комп'ютера дає нам хоча б якусь уяву про те, чим він є? Як він працює? Яким чином його виготовляють. Знаючи товарні якості кохання, ми отримуємо уявлення про проституцію. Але хіба ми можемо сказати, що так розуміємо це людське почуття? Звичайно, ні.

Гроші є окремим видом інформації. Ця інформація здійснює зв'язок у суспільстві. Гроші пов'язують людей між собою. Будучи за своєю суттю формою об'єктивації стосунків між людьми, гроші у своєму функціонуванні

не могли зазнати трансформації відповідно до змін, що відбувалися на кожному етапі у сфері виробничих відносин.

Соціальний зміст цих змін можна розглядати як зростання сукупної економічної свободи учасників ринку праці за рахунок розширення можливостей вибору для безпосередніх товаровиробників. Економічним матеріалом цієї свободи є гроші, які витрачаються працедавцем для того рівня мотивації працівника, який відповідає потребам ринку [7,72].

За допомогою мови грошей здійснюється управління суспільством, при цьому це управління не має своєї суб'єкта. Наприклад, ми не можемо сказати, хто заставляє підприємства випускати якіснішу продукцію, напевно, ринкова економіка, але вона є поняттям, а не суб'єктом.

Отже, грошове управління є особливим рівнем суспільного управління, і саме у безсуб'єктивності полягає його найбільший гуманізм.

Оскільки в епоху постмодерну гостро постала потреба поставити всеосяжний вплив грошей на суспільні процеси під контроль соціуму, проблема державного управління як грошового обігу, так і економіки, стала однією із центральних в економічних та соціальних науках.

Як головний критерій в оцінці ролі держави у функціонуванні грошей при цьому виступала економічна ефективність її впливу на ринкові механізми. У контекстах цих підходів держава як суб'єкт впливу на економічне життя рідко коли сприймалася інакше, як виразник суспільного інтересу.

Питання про те, наскільки припустимо ототожнювати докорінні потреби соціуму і цілі, які має держава, формувати свою економічну політику, лишалося другорядним, адже принциповою засадою ліберальної ідеології є бачення держави як втілення суспільного договору всіх громадян, що має на меті гарантування прав та інтересів особистості. За таким підходом, виглядає аксіомою, що держава, не має інших інтересів, аніж добробут та захищеність громадян.

Ще одна важлива особливість грошей полягає в тому, що вони виникають та використовуються лише у великих соціумах. У малих соціумах гроші не можуть використовуватися, і вони не працюють. Ніхто не використовує гроші у просторі такого малого соціуму, як сім'я. Ніхто також не використовує гроші всередині невеликого колективу, наприклад екіпажу космічного корабля, експедиції і т.д. Грошові відносини з'являються і активно використовуються лише у великих соціумах, де пряме управління від людини до людини стає малоефективним, там і з'являється управління за допомогою грошей.

Гроші є могутнім засобом об'єднання суспільства. У цьому полягає їх інтегративна функція. Вони об'єднують людей у спільноти різного рівня загальності та складності, інтегрують кожен конкретну особистість у соціум через сприйняття цією особистістю системи загальноприйнятих для повної спільноти значень та оцінок.

Гроші є конкретним виявом феномена соціальних вартостей, понад те – за висловом Томаса Карлейля, уявлення про цінності стало можливим лише після того, як з'явилися хоча б найпростіші первісні гроші. У вимірах теорії вартостей гроші постають насамперед власне, як соціальне явище, в якому закладений і реалізується великий соціально-інтегративний потенціал.

З усього вище сказаного про гроші, ми можемо зробити висновок, що гроші є одним із найвищих проявів людської геніальності. Людина придумала міру того, чого немає в природі, чого ніякими природними приладами виміряти неможливо.

Всі вимірюючі системи мають будь-які людські відчуття, з якими вони пов'язані. Наприклад, для відстані – відчуття втоми, для освітлення – робота м'язів очей і т.д. Навіть для радіації, яка є невидимою, і то є відчуття (великі дози викликають біль, смерть). І тут виникає запитання: «А чи є якесь відчуття з яким пов'язані гроші?». Виявляється є. Це користь – єдине людське відчуття, для визначення якого і створені гроші. Для справедливості, кохання, віри і т.д. не створено міри. Дійсно, ми не можемо сказати, що

«кохаємо на сто ...», а ось сказати, що маємо користь на тисячу гривень, можна. Для корисливості, бажання збагатитися, для самої негативної людської якості створена міра. У чому тут справа? А в тому, що почуття кохання, справедливості і т.д. не конфліктують у суспільстві. Але скупість, корисливість, себелюбство є джерелом найголовніших конфліктів у людському спілкуванні. І ось для того, щоб їх регулювати, і створена міра цього людського почуття.

Тут потрібно зазначити, що корисливість і скупість несуть лише негативізм. Прихильники економічного лібералізму вважають ці почуття одними із найголовніших рушіїв розвитку фінансової цивілізації, головною причиною економічного розвитку. Більше того, сучасний західний менталітет базується на свободі робити гроші. Так, В. Корнев [5,87] , навівши твердження Г. Зіммеля про те, що «...єдиним мірилом свободи є гроші... Одним своїм дотиком вони нищать і природу речей, і природу людини», - погоджується: «І ми впевнено можемо сказати, що людина втрачає свободу, коли гроші панують над нею». Хоча не можна заперечити правомірності такої оцінки, необхідно визнати, що вона далеко не вичерпує собою проблему взаємозв'язку грошей та свободи. Адже наявність грошей – необхідна умова для участі конкретного суб'єкта в ринковому процесі, тобто доступу до всього спектра можливостей, які в сучасному соціумі не можуть не мати форми товарів та платних послуг. Протиставлення грошей і свободи за принципом „або-або” є безглуздом і воно є наслідком фетишизації грошей, коли вони із засобу перетворюються на самоціль, найвищу цінність, підміняють собою все багатство життєвого світу людини.

Таким чином, соціальна природа грошей виявляється в тому, що в ході історичного прогресу людства вони дедалі повнішою мірою виявляють і забезпечують свободу людини, розкриваючи тим самим свою значущість як одного з провідних цивілізаційних факторів. Адже, як зазначає В. Ткаченко [8,29], соціальність зрештою означає ступінь рівності і свободи людей, досягнутих ними на тому чи іншому етапі свого розвитку. Цивілізованість

відбиває рівень матеріальної і духовної культури людей, рівень реалізації їхніх здібностей в інтересах усього суспільства.

Список використаної літератури:

1. Андреев И.Л. Человек по имени « Деньги» // Вопросы философии. – 2002. – № 11. – С.60-72.
2. Болотский Б.С., Гильмутдинов А.Р., Ларисев В.Д., Солдатченков В.С., Щерба С.П. Фальшивые деньги. Фальшивомонетничество. – М.: Экзамен, 2002. – 383с.
3. Везерфорд Дж. История денег. Борьба за деньги от песчаника до киберпространства. – М.: ТЭРРА – книжный клуб, 2001. – 319с.
4. Ільїн В.В. Фінансова цивілізація. – К.: Книга, 2007. – 528с.
5. Корнеев В.В. Институційні орієнтири ринкових перетворень // Економіка і політика. – 2002. – №3. – С.83-93.
6. Мазараки А.А., Ильин В.В. Философия денег. – К.: Киевский национальный торгово-экономический университет, 2004. – 718с.
7. Стельмах В.С., Смовженко Т.С., Скринник З.Е. Гроші-людина-соціум: параметри взаємин: Навчальний посібник. – Львів: ЛБІ НБУ, 2006. – 188с.
8. Ткаченко В.А. Перехідна економіка: закономірності, соціально-економічні чинники та концептуальні підходи // Вісник Академії економічних наук України. – 2003. – №1. – С.72-78.